

The Project Gutenberg eBook of Ang mga Anak Dalita, by Patricio Mariano

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Ang mga Anak Dalita

Author: Patricio Mariano

Release date: July 22, 2006 [EBook #18888]

Language: Tagalog

Credits: Produced by Tamiko I. Camacho, Pilar Somoza, and the Online Distributed Proofreading Team at <http://www.pgdp.net> Handog ng Proyektong Gutenberg ng Pilipinas para sa pagpapahalaga ng panitikang Pilipino. (<http://www.gutenberg.ph>)

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ANG MGA ANAK DALITA ***

ANG MGA ANÁK DÁLITA

(NOBELANG TAGALOG)

SINULAT NI

Patricio Mariano

UNANG PAGKALIMBAG

MAYNILA: 1911

Limbagan at Aklatan ni I.R. Morales
Liwasang Miranda, 11-13, Kiyapo.

ÍNDICE

	Pág.
I. Si Teta	7
II. Ang mag-iná	11
III. ¡Gumigiliw!	16
IV. Si Pedro	21
V. Paghabág ng puhunan	24
VI. Walang katubusan	27
VII. Isáng alamát ni Ata	29
VIII. ¡Pangarap!	32
IX. Dalawáng puso	35
X. Ang lihim ni Ata	40
XI. Ang yaman at ang puri	47
XII. Ang m̃ga manggagawa	53
XIII. Sa haráp at sa likód	56
XIV. Ang puso ng dukha	60
XI. Patawad	65
XVI. ¡Paalam!	68
XVII. Katapusan	71

Sa mañga binibining manggagawa.

*Sa inyóng may mura at mahinang bisig
na maghaponng araw, sa sipag, ay gamit,
sa inyó ko handóg yaring aking awit,
bilang paghaña ko sa pagmamasákit
na inyóng itanggól, sa tulong ng pawis,
ang sariling búhay at tagláy na linis.*

PAT. MARIANO.

Sa bábasa.

Kaibigan ka man ó di kapanalig,
kasuyo ó hindi, kaaway ó kabig,
di ko hinihiñing huwag mong isulit,
sa akin, ang pula na ibig ikapit.

Di ko mawiwikang ipagpaumanhín
ang mali ó lisyá na iyong mápansín,
sabihin mong lahát ang ibig bangitín;
may kalayaan ka, di ko sinisiíl.

Di akó gagaya sa ibáng katulad
na hihiñing awa ó ipahahayag

na kutád ang isip at bubót ang hagap;
kapós palá'y ¿bakit nanghás sumulat?

Kaya n̄ga't antáy ko ang iyong pasiya
yamang ikáw'y siyang susuri't lalasa;
n̄guni't ang hilíng ko'y *pintas pantas* sana
ang iyong gamitin sa m̄ga mábasa.

Di ikasásama nitóng kalooban,
pintasán man itó, n̄guni't tama lamang;
ang dáramdamín ko'y ikáw ang wikaang:
mangmáng palá'y ibig magdunóng-dunun̄gan.

Kaya n̄ga't bago ka magsabi n̄g hatol
ay magnilay muna, gamitin ang dunong
(kung matalino ka) at saká ipatong
ang wíwikain mong di na mahahabol.

Dapwa't, kung sakali, namáng, ang mangyari'y
dúdulutan akó n̄g iyóng papuri,.....
¡Maraming salamat! (maraming marami)
n̄guni't nilayin din na lubhang mabuti.

Pagka't ang *tawa* man, kapág nábulalás
ay hindi na *tawa* kung hindi halakhák;
labis na puri'y, karaniwang banság,
kung minsan ay *tuya't* kung minsan ay *libák.*

ANG KUMATHA.

Páhiná 7

Ang mañga anak dálita.

I.

SI TETA.

Sa isáng tahanang lubhang marálita
na áalangán pa sa pan̄galang dampa'y
may isáng babaing yayát at matandá
na wari'y may sakít, kaya't nakahiga.

Sa kaniyang siping, na abót n̄g kamáy,
ay may isáng mangkók na lugaw ang lamán
at sa dakong paa'y mayroong uupán
na wari'y gawa pa n̄g amáng si Adán.

Ang tan̄ging kasama n̄g sangkáp na itó
ay isáng tampipi't isáng *baul mundo*,
isáng panahian, kaputol na kayo
at ilang balumbón n̄g sutlang naguló.

Ang lahát n̄g iyo'y siyáng kayamanan
niyóng maralita't babaing may damdám
kung di mápupuná ang isáng larawan
n̄g himalang gandá na nasa batalán.

Isáng binibining ang tindíg at anyo,
ay nakaákay sa gawang sumuyo
at ang kanyáng titig na lubhang maamo
ay makabibihag sa alín mang puso.

Yaóng m̄ga pispis, na nagnakaw mandín
n̄g kulay sa *rosa't* sa magandang *jazmin*,
ay natítimban̄gán n̄g matáng maitím
na wari'y hahalay sa m̄ga bituín.

Páhiná 8

Ang isáng makapál at mahabang buhók
na nábabalumbón sa malakíng pusód
ay inalong dagat ang nákaayos
dahilán sa inam n̄ pagkakakulót.

Itó ang himalang hindi nábibilang
sa m̄gá nákita na hiyas sa bahay,
kahit masasabing sa kahalagahan
ay siya ang lalong palamuting mahál.

Lalo't kung mabatíd na siya ang anák
n̄ babaing iyong sa sakít ay lagmák,
at siya ang isáng tanġing naghahanap
at nagmamasakit sa buhay na salát.

Siya ang paroon, siya ang parito,
gawa niya yaón, gawá niya itó,
sa maghapon araw, ang mahinang butó,
ay di natitigil n̄ kahit gaano.

At sa dinádaláng sadyáng kaliksiha'y
kasangkáp na tagláy iyóng kabaitan,
kaya't kahit sinong magíng kapanayám,
ay nanġawiwili na siya'y pakingán.

Sa unang sandaling ating pagkákita
ay damít ang pigil at siya'y naglabá
at nang makatapos, tinignán ang iná
kung sa pagkáhiga ay nakabanġon na.

Nġuni't nang inabot ang ináng may sakít
ay di kumikilos sa hihigáng baníg,
kaya't tinulunġan, sa gawang pagtindíg,
upang ang pagkain ay huwag lumamíg.

Kanyáng iniupo ang ináng may damdám,
at saká kinuha ang laang linugaw;
—Kumain ka iná—ang wikang tinuran—
n̄ upáng lumakás ang iyong katawán.

—Ay giliw kong bunso—ang sa ináng turing—
kung tayo'y mayaman, di mo sasapitin
ang hirap na itóng wari'y sapínsapín
na nagpapasasang sa ati'y umiríng.

Kundi bagá gayó'y akóng isáng iná
na dapat tumulong ay nakadagdág pa
sa m̄gá gáwaing iyong dinádalá,
sa paghahagiláp niyong kakanin ta?

Ang tao n̄gá palá, sa mundóng ibabaw,
ay dapat mag-impók n̄ ukol sa buhay,
pagka't kung humina'y walang pagkukunan ...
"ang hindi nagbaló'y walang tatanġaran".

At pag sumapit na sa panahóng salát
ay walang sulinġang dapat maapuhap
at ang nálalabíng kaya niyong palad
ay ang maghinagpís, tumanġis, umiyak.

Gaya na n̄gá nitóng sa ati'y sumapit,
salát na salát na, akó pa'y may sakít,
at ang kahinaan niyang iyong bisig
na murang mura pa'y siyang kinakatig.

Ikáw, sa maghapo'y walang hintong gawa
at di dumadaíng kahit ka na pata
¿sinong pusong iná ang di maáawa
sa isáng gaya mong labis mag-aruga?

—Aanhín mo iná, sa tayo'y mahirap,
—ang maamong sabi n̄ giliw na anák—
nġuni kahit tayo madalás magsalát
ay wala sa atin namáng isusumbát.

Ang tanġi ko lamang ikinalulumbáy
ay ang di paggalíng n̄ sakít mo ináng;

kung sa ganáng akin salát ó mayaman
pag nasa piling mo'y ligaya ñg tunay.

¿Aanhín ang buhay na lubhang pasasa
kundi mákikita ang iná kong mutya?
¿aanhín ang laging walang ginagawa
kung ikáw iná ko'y dí kinákalinga?

Mahanġa'y ganitóng laging nasasalát
at sa bawa't kilos kitá'y nayayakap;
ang yaman, sa akin, ay hindi ang pilak
kundi ang matamís na iyong pagliyang.

Mawika ang gayón, sa noo'y hinagkán
at saka niyakap ang ináng magulang;
—Itó ang yaman ko—ang muling tinuran—
at itó ang tanġing aking kasayahan.

Matapos masunód ang nasang paghalík,
isinakandungán ang ináng may sakit.
¡Oh! gayón na lamang ang bukong pag-ibig
at gayón na lamang ang likás na baít.

II.

ANG MAG-INÁ.

¡Giliw ñg pag-giliw! Kung ang pagmamahál
ay ipagagawa ñg sadyang larawan,
ang anyo at umpók at ayos na lagáy
ñg ating mag-iná, ang dapat huwarán.

Mapalad ang dukha na sa kasalatá'y
may kumakalinġa't dibdíb na hiligán,
sapagka't ang gayóng laging kalayawa'y
hindi mábibilí ñg gano mang yaman.

¡Ilán ang may pilak na sa karamdaman
ay wala mang sukat tuminġí't dumamay!
sakaling mayroon, iyón ay upahán,
¡upaháng pagsuyo'y walang kabuluhán!

Sandali'y lumipas sa pagayóng anyo't
nang nasiyahan na ang sabík na puso,

iná'y pinakain, ñ irog na bunso,
sa tulong ñ iláng maliit na subo.

Datapwa't sa bagsík niyong kasawiá'y
kumilos ang iná't tasa'y tinamaán
at ang nálabíng kaunting linugaw
ay tumapong lahát sa silong ñ bahay:

Sa gayóng nangyari, kapuwa nagitlá
ang dalagang hirang at salantang iná,
itó'y sa dahiláng nababatid niya
na sa kinásidlá'y walang nátitira.

At walang kakanin ang anák na mahál
pagka't walang bigás ó kusíng man lamang
na sukat ibilí ñ ikabubuhay
na mailuluto hanggáng sa hapunan.

Si Tetay, gayon dín, pinasukang hapís,
dahil sa nátaon ang lugaw sa sahióg,
gayóng wala siyang ibibilí, kahit,
ñ sapát man lamang sa ináng may sakít.

Datapwa't gayón ma'y di nagpahalata,
sa kanyáng kandunġan, iná'y ibinaba,
dinampót ang mangkók, pinahid ang basa,
at waring lálabas, tunġo'y sa kusina.

—Mag antáy ka muna at aking kukunin
ang nátirang lugaw—ang wikang mahinhín—
—¿At kukunin mo pa?—ang sa ináng turing—
¿Kung gayón ay anó ang iyong kakanin?

Alám kong kagabi'y di ka naghapunan
at hanggáng sa ñgayó'y di nag-aagahan,
kundí pa kakain ñ pananghalian
¿anó ang daratnín ñ iyong katawán?

Hapo sa paggawa, kulang sa pagtulog,
ang sa sarili mo'y hindi inaayos,
kung ikáw'y mapata, ilayó ñ Dios,
¿sino ang sa akí'y titinġín ñ lubós?

Ang sagót ñ anák—Ay giliw kong iná,
kung sa ganang akí'y huwag mag-alala.
sapagka't sa kalá'y lubhang marami pa
na makakain ko kung matapos ka na.

—Anóng pagkagandang kasinunġalingġan!—
ang wika ñ iná sa anák na mahal—
oo't mayroon pa, sakaling balunġan
ang palyók na tuyó na nasa sa kalán.

Sa gayóng nádinġíg, si Teta'y nánġiti
pagka't batíd niyang ang iná'y di mali,
ñuni't ang hinala ni Ata'y pinawi
sa magandang sabing nakabibighani.

—Maniwala iná't tunay na mayroón
at di kailanġan ang siya'y bumalong,
kung sa ganáng akí'y di pa nagugutom
kanya't kukunin ko ang nátira doón.

Upáng sa sakít mo'y hindi makadagdág
iyang kakulanġán sa kakaning sapát
at kung may malabí, iyon na ay sukat
na itatagál ko sa maghapong singkád.

Masabi ang gayón, kalán ay tinunġo't
walang itinirá kahit isáng mumo,
ñuni't ñ makitang kaunting totoó
ang nakuha niya, ang puso'y nanglomó.

Pagka't magtipíd man ang kanyang maysakít,
ang gayóng karami'y kulang at di labis;
dito namighati ang masuyong dibdib
at luha'y tumulo sa lakí ñ sákít.

Papanong di siya lubhang magdaramdam
sa wala n̄g sukat dapat na asahang
makapagbibigay ó mauutanġan
n̄g ipamimilí sa kinabukasan.

Kaya't n̄g pumasok na dalá ang tasa
ay hindi napigil ang luha sa matá,
datapwa'y sa nasang ilihim sa iná
ay nagpakunwaring siya'y tumatawa.

Ang ina'y namangha sa nakitang anyo
n̄g bugtóng na anák at giliw na bunso:
waring nakanġiti, luha'y tumutulo,
bibig nakatawa't matá'y namumugto.

—¿Anó ka mayroon?—ang tanóng ni Ata—
¿anó't namumugto iyang mġa mata?
¿anó ang hapis mo, bakit di ibadyá?
—ang kay Tetang tugo'y—Walang bagay iná.

Naalala lamang na kungdi ihatid
yaríng aking tahing panyong maliliit
ay wala na tayong sukat ipangtawid
sa loob n̄g araw n̄g lingong sasapit.

Kaya't kung ibig mo, ináng ginigiliw,
ay maghinahon na't ikaw ay kumain,
n̄g upáng matapos ang aking tahii't
aking maihatíd sa n̄gayón n̄gayón din.

—Ikáw na anák ko ang siyang humigop
niyang nátitirang nakuha sa palyók
—ang wika n̄g ináng halos nalulunod
sa lakí n̄g dusang sa puso'y nagdoop.

Dito na nangyari ang pagpipilitán,
n̄g bugtóng na anák at sintáng magulang;
aayaw ang isá't ang isá ay ayaw,
na wari'y kapuwa busóg na n̄gang tunay.

Kahit mapag-aba't matigás na dibdíb
ang sa anyong iyo'y minsang makásilip
ay mahahabág di't pápasukang pilit
niyong pagkaawa sa mag-ináng ibig.

Pagka't ang kaniláng pagpapasunuran
ay buko n̄g isáng boong pagmamahál,
ang ibig ni Ata'y mabusóg si Tetay
at si Tetay namá'y ang kanyáng magulang.

¿Sino n̄ga bang iná ang makababatá
na hindi kumain ang anák na sintá?
n̄guni't sinong anák ang makakakaya
na makitang gutóm ang giliw na iná?

Kaya't ang nangyari, silá'y nagkásundo
na ang bawa't isá'y tig-iisang subo
doon sa nálabí na pagkaing luto
na kaunting lugaw ina may luhang halo!

III.

¡GUMIGILIW!

At n̄g makatapos, iná'y pinagyama't
saka iniupo sa sadyang luklukan
na kahit sira na'y mayroong hiligán
na nakasasaló sa dakong likurán.

At siya'y lumuklók sa dakong ibaba
upáng bigyang hanggá ang náhintong gawa,
nǵuni't anóng lakí nǵ tinamóng mangha
nang ang panahia'y kanyáng mausisa.

Sapagka't sa loob nǵ kanyáng tahiin
ay may nakatagong kaputol na *papel*
na hindi mabatíd kung saan nangaling,
kaya't itinanóng sa inang kapiling.

—¿Sino ang may dalá nǵ sulat na itó?
¿naparito bagá kanina si Pedro?—
—Oo—aní Ata—siyang nakita ko
na tanǵing gumaláw nǵ panahian mo.

At saka umalís na tila may lumbáy
sapagka't malungkót niyong magpaalam
at ang idinugtóng sa huling tinura'y
ang bábalík siya sa katanghalian.

Ang puso ni Tetay ay halos tumahíp
sa sabi ni Ata na kanyáng nadinǵig,
pagka't hindi niya lubós na maisip
ang pinanggalingan nǵ gayóng ligalig.

¿Anó't ginawa pa ang siya'y sulatan?
¿anó ang sa *papel*ay nápapalamán?
yaó'y talinghaga, kaya nǵa't binuksán,
upang mapagtanto ang lamán nǵ liham.

Dátapwa ... ¡Oh lanǵit! Di pa natatapos
sa kanyáng pagbasa, ang luha'y umagos,
at sabáy sa isáng matinding himutók,
mukha'y nápatunǵó't kamáy pinagduóp.

Si Ata'y nágulat sa gayong nákita
at biglang tinanóng ang anák na sintá.
—Ay iná kong giliw! Anáng pagkapaklá
nitóng kapalarang aking dinadalá!

Akó, inang irog, ay lubhang mapalad
sa gitna nǵ ating madlang paghihirap
at yaring dibdíb ko'y lubós na panatag
at walang ligalig akóng mātatawag.

Datapwa't aywán ko, aywán ko kung bakit
at di ko mapigil ang paghihinagpís
dahil sa paglayong sa sulat sinambít
nǵ kapuwa bata't kalaro kong ibig.

Yaríng abáng puso'y nalulunod mandín
sa bayóng malakas nitóng paninimdim,
na sakasakali na tayo'y lisanin
ay baka hindi na muling mákapiling.

Aywán ko kung bakit, nǵuni't yaríng luha
ay di ko mapigil sa kanyáng pagbaha
at kung gunitaín ang bawa't salita
nǵ sulat na itó, akó'y nanglálata.

At diwang ang aking boong kaluluwa
ay nababalutan nǵ matinding dusa ...
¿anó kaya itó?—Iyan ay pagsintá—
ang panǵiting sagót nǵ giliw na iná.

—¡Oh! pagsintá itó?—Ang tanóng ni Tetay
na tutóp ang dibdíb nǵ dalawang kamáy,
—Oo, aking anák; iyang pagmamahál
na tinátagláy mo ay pagsintáng tunay.

Iyan ang larawan nǵ isáng paggiliw
na anák nǵ iyóng pagirog na lihim;
di mo natatanto pagka't nahihimbing,
sa kapayapaan, ang iyong panimdíng.

Nǵuni't nǵ magdamdám nǵ munting gambala,
gaya nǵ paglayong hindi inakala'y

sumilakbóng agád ang pamamayapa,
at nagpakilala sa sabík na nasa.

Iyan ang nangyari sa bata mong puso
na di nakabatíd n̄g iba pang suyo
liban sa malambíng at tapát na samo
nitóng iyong ináng matanda na't hapo.

Malaon nang lubhang aking naramdamán
ang inyóng matapát na pagsusuyuan,
n̄guni't di pinigil, bagkús binayaan
ang binhi n̄g inyóng sintáng tinatagláy.

Sapagka't alám kong totoong malinis
ang pagsusuyuang inyóng ginagamit ...
—Kung gayón, iná ko—ang kay Tetang sulit—
¿ang unang silakbó n̄g sintá'y pasakit?

Diyata't hindi na mangyaring mabatyág
ang lasáp n̄g sintá kungdi sa pahirap?
—Hindi namán gayón—ang sa ináng saad—
kung minsa'y ganyán n̄ga't kung minsa'y malunas:

Kung minsan, sa piling n̄g kapayapaa'y
núnuvál ang binhi n̄g pagmamahalan
at sa pagtatama n̄g dalawáng simpán,
ang muntíng sandali, ay nagiging tuláy.

Upang ang pagsuyong sabik sa pahayag
ay magpakilala sa irog at liyag
at ang puso namáng nagtimping maluwat
ay magpahalata n̄g kanyáng pagling̃ap.

Sapagka't ang sintá ay hawig sa puno
na ang binhi niya'y ang n̄galang pagsuyo
at pinakadilig, nang upáng lumago,
ay ang katamisan n̄g m̄ga pagsamo.

Kahit na maunlád ang kanyáng paglaki
ay di mahalata nang may daláng kasi,
kungdi matatangki't mapagmunimuni
na may ibáng nasa ang pusong sakbibi.

Nasáng náhahawig sa isáng gunita,
nasa na animo'y uhaw ang kamukha,
n̄guni't kung suriin ay mahahalata
na ibá ang ayos, at iba n̄gang sadya.

Sapagka't ang dating iyong pagmamahál
sa ibáng kilalá't m̄ga kaibigan
ay hindi rin iyon ang suyong bubukál
sa isáng pagsintá na bagong dinamdam.

Yaón ay taganás na pagmamasakit,
pagpapaumanhí't pakikikapatíd,
n̄guni't itóng isá'y damdaming matamís
na may panibugho't madlang pagtitiís.

Ang bawa't salita nitóng nan̄gun̄gusap,
sa díbdib ni Teta ay nagpapahirap,
pagka't unti unting kanyáng námamalas
na pawa n̄gang tunay ang sa ináng saad.

Kaya't, ang kaniyáng kamáy, pinagduop,
sa haráp n̄g iná'y biglang nápaluhód,
at sabáy sa luhang sa matá'y nanagos,
náwikang:—;Iná ko, akó'y umiirog!

Kung yaring hinagpís nitóng kaluluwa
at pagkabagabag n̄g damdaming dalá
ay tanda n̄g aking paggiliw sa kanyá....
;patawad, iná ko!... akó'y sumisintá!...

—Patawad! ¿at bakit?—ang kay Atang turing,
na lubhang masuyo, sa anák na giliw.
—Pagka't nagawa kong sa iyo'y maglihim
n̄g damdaming dalá n̄g puso't panimdím.

IV.

Páhiná 21

SI PEDRO.

Isáng manggagawa, ginoo ñ sipag,
mabikas ang tindíg, noo'y aliwalas,
di mayamang suot ay nagpapahayag,
na siya'y matalik na kawal ni "Hirap".

Ang magandáng tinģi'y nagpapahalata
ñ ugaling mahál, kahit marálita,
at ang kanyáng labi'y hindi nagbabala
ñ asal na ganid ñ mģa kuhila.

Itó ang binatang bigláng nakiluhód,
sa harap ni Atang nápagitlá halos,
na sabáy ang sabinģ:—Salamat, sa loob
na ipinatanaw sa aking pag-irog.

Ang ating dalaga'y nagulumihanan,
pagka't nákilalang silá'y náparingán
ninyong kapwa-batang kanyáng minámahál
at iniirog pa nang higít sa buhay.

Mukha'y itinunģo ñ ating dalaga
at ayaw isilay ang magandáng matá;
waring nahihya nang *ang lihim niya*
ay hindi na lihim sa tunay na sintá.

Ang ináng may sakít, na siyang matanda
na nakatataho ñ damdaming bata,
ay siyang sumagót ñ tugóng payapa
sa pamamagitan ñ ganitóng wika:

Páhiná 22

—Oo, tunay Pedro; ang iyong pag-ibig
ay malaon na ñang may sadyang kapalít
at kahit nangyaring malabis kong batíd
ay hindi humadláng, bagkus nanahimik.

Sapagka't alám kong ang iyong paggiliw
sa sintá kong Teta'y lubhang taimtím
at walang gabahid na ikadudusing
ñ tagláy na puring kanyáng inaangkín.

Batíd ko rin namáng sa isáng gaya mo
ay lubhang malayo ang ugaling lilo,
kaya't pinayagang ikáw ang magtamó
sa pusong malinis ñ sintáng anák ko.

Datapwa't ang tanģing aking dináramdám
ay ang lagáy naming lipos kasalatán
at wala na mandíng mábangít na yaman
liban na sa dagsa nitóng kahirapan.

—Iná ko, sukat na ¿yaman pa'y aanhín
kung isáng biyaya ang magiging akin?
at saka sa kulay ñ aking paggiliw
ay di náhahalo ang sa yamang ningning.

Akó'y inianák sa pagdadalita
at kámpón ni *Hirap* sapol pagkabata.
musmós pa man halos bísig ko'y pinata
at nagíng kawal na ñ haring *Paggawa*.

Ang tanģi ko lamang pinakahahanap
ay ang isáng pusong mayaman sa linģap
at ang pusong itó'y aking natatatap
na si Tetay lamang ang siyáng may inģat.

Datapwa'y gayón man, kahit aking batíd,
na, sa sarili ko, siya'y iniibig
ay hindi ginawang aking ipagsulit,
sa tunay na irog, ang lamán ñg̃ dibdíb.

At talagá sanang aking itatago
nang lubhang malalim sa loob ñg̃ puso,
at baka sakaling ang kanyáng pagsuyo
ay naidulot na sa ibáng sumamo.

At kungdi nangyaring akíng nápakingán
ang m̃ga salita ñg̃ irog kong Tetay,
salitang nagbukás niyong kalanġitán
sa palad kong aba, di sana nagsaysáy.

—Irog!... Sinunġaling!—ang wikang banayad
ñg̃ ating dalaga—kung akó ay liyag,
¿bakit mo nagawa ang lálayo't sukat,
gaya nang tinuran sa iyong sinulat?

—Iná naming irog; ikáw ang humilíng
sa anák mong sintáng akó'y patawarin.
—Pinatatawad ka, ñg̃uni't sásabihin
kung bakit náisip ang kamí'y lisanin.

Kayó'y manġagtindíg—ang wika ni Ata
sa ating binata't sa ating dalaga—
kayo'y magsiupo at saka ibadyá
ni Pedro ang sanhi ñg̃ pag-alís niya.

V.

PAGHABÁG NĢ PUHUNAN.

Matapos na silá'y makapag-upuan
sa papag na siráng ang paá ay kulang,
binuksán ni Pedro't agad sinimulán
ang sanhing nag-udyók ñg̃ kanyáng pagpanaw:

—Akó'y isáng bugtóng ni amá't ni iná
at batíd na ninyóng malaong ulila,
kaya ñga't nangyaring kahit hindi kaya
nitóng katawán ko, akó'y nagpaupá.

Gayón na ñga lamang ang isáng mahirap,
na walang mag-ampó't sukat na luminġap,
dapat ugaliin, ang butó, sa batak
kung ibig mabuhay at huwag masalát.

Bukód pa sa roon, ang taong may danġal
ay dapat batakin ang butó't magpagal,
at huwag mabuhay ñg̃ hambáhambalang
ó kaya'y umasa sa m̃ga sugalan.

Kahit may salapi't nakaririwasa
kung ang pamumuhay ay pagalagala
at di ginagamit ang butó sa GAWA,
ay tinatawag din namáng: *hampáslupa*.

Akó ay naglingkód, na bilang nag-aráw,
sa isáng gawaan ñg̃ di kababayan,
ñg̃uni't sa pagpasok ay may kasunduang
kung maraming gawa'y may upang katimbang.

Inihalál akóng magíng katiwala
sa isáng pulutóng niyóng manggagawa.
na kagaya ko ring pawang maralita
ñg̃uni't lalong salát sa kaya at haka.

¡Mgã abang tao! ¿anong sasapitin?
súsunód na lamang sa bawa't sabihin,
kung busabusaang animo alipin
ay wala nǵ kibó't mababa ang tinǵín.

Paano'y, ang mangmáng, kahi't may matuwid,
ay umíd ang dila at pipi ang bibig;
laging nanananǵan sa tuntuning lihís
na *kabaitan*, daw, *ang hindi pag-imík*.

Sa gayón nǵ gayó'y nákaugalian
nǵ nanǵanǵasiwa ang paglapastanǵan ...
waláng bigong kilos na hindi may tampál,
suntók, sikad, batok, sa munting magkulang.

¡O, gayón na lamang ang pag-alipusta
sa inuupahang mǵa maralita!
ibayo't ibayo ang dagdág sa gawa
at sa upa namán ay baba nǵ baba.

Datapwa't ang tao'y hindi makadaíng
pagka't natatakot na silá'y alisín,
dahil sa maraming kahit na gayonín
ay nakikiagáw, dahil sa kakanin.

Sa bawa't umalís na isáng pinasláng
ay sampu ang palít na nag-uunahán,
kahit na mababa ang upang ibigáy
ay tatangapín ding walang agam-agam.

Nakikita itó nǵ lilong mayama't
ikinatutuwa ang pagayóng asal
nǵ nagpapaupá, kaya't kadalasa'y
malaon mang lingkód ay di tinitingnán.

Sa munting magkulang ang kahi't na sino,
magíng matanda man ó kaya ay bago,
daglíng áalisin at tamád dikono
kahit na ang sanhi'y may sakít ang tao.

Ang ibig mangyari nǵ namumuhunan
ay ibaibayo ang tubong mákamtán,
dapwa't ang katulong na *puhunang pagál*
ay huwag magtamó nǵ milmá man lamang.

¿Paanong di gayón, ay hindi kabalát?
¿ang puhunang dayo ay walang paglinǵap..!
¿anó kung mamatáy tayo ritong laháat
yumaman lang silá't magbalón nǵ pilak?

¿Sa kanilá'y anó kung tayo'y masawi,
masasawi bagá ang kanilang lahi?
silá ay dayuha't dayo ang salapi,
kahit makaapí'y walang nǵiminǵimi.

VI.

HIRÁP ANG MAHIRAP.

Ang bagay na itó'y mapaglalaman
kung ang mangagawa'y manǵagtútulunǵán,
nǵuni't hindi gayó't bagkús ang irinǵa'y
siyang naghahari sa mǵa upahán.

Madalás, na, silá ang nanǵaguudyók
nǵ upáng ang ibá'y magtamóng pag-ayop;
silá, sa kasama, ang nanǵaglúlubóg
sa nasang maagaw ang sa ibáng sahod.

Ang pusong masakím (ng̃ sahól sa kaya)
ay walang dalahin kungdi ang mamansá
ng̃ madlang pagdusta sa galáw ng̃ ibá
yamang di mangyaring mapantayán niya.

Si Inggit, si Lihim, si Dimapagtapát
ay siyang sambahing laging náuunlák,
samantala namáng sa luha'y násadlák
si Damay, si Tulong, si Ampó't si Linġap.

Walang bigong kilos na hindi kaaway
niyong mangagawa ang kapwa upahán,
na mapagmapurít dila ang tangulang
ipinangtutulong sa namumuhunan.

Sa madaling sabi: di lamang ang lupít
ng̃ lilong salapi ang nakaiinís,
kung hindi sampu pa ng̃ ugaling ganid
ng̃ kaisang uring taksíl sa kapatid.

Kaya't matatawag na silá ang uway
na laging panggapos sa mġa kawayan;
silá ang kapatid, silá ang kakulay
at siláng silá rin ang nakamamatáy.

Mahalagá't tunay iyong sáwikaíng:
"hiráp ang mahirap sa anomang gawín;
hiráp sa harapán ng̃ umaalipin
at hiráp sa asal ng̃ kasamang taksíl".

Ang bagay na itó'y siyang nangyayari
sa pinapasuka't gawaan kong dati,
kaya't náisip kong makapagsarilí
ó masok sa ibáng hindi mapang-apí.

Sapagka't sa aking mġa kasamahán
ay wala ang budhing marunong dumamay,
silá silá na rin ang nag-iinisan
gayóng ang marapat ay ang magtulunġán.

Sa gayóng pahayag, si Ata'y sumagót
ng̃ payong maraha't salitang malambót,
na anyá'y:—Anák ko, huwag panibulos
sa bigláng sigabó ng̃ bata mong loob.

Kahit anóng gandá sa bigla mong tinġí'y
huwag na mabulag ang iyong damdamin,
hindi pawang ginto ang nanġagniningníng,
maná pa'y marami ang magíng kalaín.

«Maging anóng buti ng̃ hindi kilala'y
mahirap timbanġán kay sa kilala na»
iyong pag-usiging huwag kang mapara
sa isáng nangyari. Ikaw'y manainġa:

VII.

ISANG ALAMAT NI ATA.

«Sa isáng lupaíng lubhang maligaya
na tapát ng̃ lanġit na laging masayá'y
may Mutyang sumibol na tanġi sa gandá
at nakawiwili sa tuminġíng matá.

Kaya't ang sino mang sa kanyá'y lumapit
ay nabibighaning sumuyo't umibig
at walang matigás, ni bakal na dibdib,
na hindi naakay ng̃ tagláy na dikít.

Siya'y mapayapa at walang ligamgám,
puso'y náhihimbíng at laging tiwasáy,
walang ninanasa kungdi ang mabuhay
na lubhang malaya, sa katahimikan.

Maná isáng araw, na di iniisip,
siya'y linapitan n̄g Dulóng na ganid,
na tagláy ang nasa at tangkang magahís
ang yaman at gandá n̄g Mutyang marikít.

Datapwa't ang budhing hindi nanġanġalay
mag-iwi sa isáng boong kalayaan
ay hindi umayon, at sa kalakasan
n̄g Dulóng ay lakás ang ipinatanáw.

Ang mahinhíng asal ay bigláng pinawi,
sa n̄gipin ay n̄gipin ang itinungalí,
hanggáng sa mangyaring ang palalong budhi
n̄g manggagahasa'y nagbago n̄g uri.

Páhiná 30

Agad ikinanlóng ang n̄giping matalas
at n̄giting magiliw ang ipinamalas,
dinaan sa himok ang hindi pumayag
sa gahasang iwa't pakikipaglamas.

Giliw, suyo, luhog at madlang paraya
ang ipinatanáw sa mahinhíng Mutya
at itó namán ay agad namayapa,
nanalig na lubós, nagboong tiwala.

Tinangáp ang haing m̄ga panunuyo
at hindi n̄apuna ang handang panghibo,
agád nápalulong ang mahinhíng puso
at di inakalang yaó'y isáng silo.

Ipinaubaya sa madayang giliw
ang lamáng malinis n̄g boong panimdím;
sinunód na lahát ang bawa't máhilíng
niyong may tagláy na kataksilang lihim.

Sa gayó'y nagdaan ang isáng panahón
na lubhang panatag at walang lingatong,
hanggáng sa nákitang ang hayop na Dulóng
ay nagdating asál; nanila na tulóy.

Dito na nangyari ang kasakitsakit,
na ang dating laya ay siyang tumanġis
at iyong nanġako n̄g boong pag-ibig
ay siyang halimaw na nagpakaganid.

Daya, lupig, dahás ang namaibabaw
na siyang nápalít sa panuyong asal,
walang bigong-kilos na hindi paghalay,
kutya at pahirap na karumaldumal.

Hanggáng sa nagbanġon ang magandáng Mutya
at nagpanġarap na n̄g ikalalaya,
iniwan ang laging pagwawalangdiwa
at ang puting kamáy, sa dugo'y pinigta.

Páhiná 31

Nġunit nagkátaóng noó'y nagkagalít
ang masibang Dulóng at yaóng Limatik
at ang ating Mutya'y sa hulí humilig
dahil sa pag-asang hindi manglulupig.

Nakitulong siya, sa Limatik, noon,
dahil sa panġako nitóng pag-aampón,
dapwa'y nang magahís ang palalong Dulóng
ay lalo pang sákit ang kanyáng kinandong.

Sa madlang pag-asa'y pawang pag-hihirap
ang siyang nápalit: nagipít, nasalát,
ang impók na yama'y nasipsíp na lahát
niyong magdarayang may taksíl na hanġád.

Hanggáng dito yaóng buhay na malungkót
n̄g Mutyang magandáng di naghunos loob;
humanap n̄g ibá at ang nákadulóg
ay lalo pang ganid, lalo pang balakyót.»

VIII.

Páhiná 32

¡¡PANĜARAP!!

Masabi ang gayón ñǵ nagsasalaysay,
naghintong sandali,
at saka nagwikang lubhang malumanay:
—Huwag ding mangyaring iyong máparahan
ang buhay ñǵ Mutya na aking tinuran.

—Hindi po marahil;—sagót ñǵ binatá—
pagka't hahanapin
ang ikatatagpo ñǵ mǵa kapuwa
na hindi marunong mag-asal kuhila
at sa kasamahá'y magpapanǵanyaya.

Aking aakiting alisín ang asal
niláng mapagbukód,
at upang sa gayón ay aming makamtáng
mǵa mangagawa iyong katubusang
sa dating ugali'y hindi mahihintáy.

At hahanapin din ang mámumuhunán
na sa taong dukha
ay hindi marunong umapí't humalay;
aking hahanapin na mabigyáng danǵál
ang *puhunang pawis ñǵ puhunang yaman*.

Dahil sa di dapat na pamalagiin
ang ugaling itó
na walang halagá sa *salaping* sakím
ang pagod na gugol ñǵ matitiising
pusong manggagawa na inaalipin.

Páhiná 33

Salapi't Paggawa'y dapat na magtimbang sa
tamuhíng tubo ...
—¿At ikáw, anák ko,—ang tanóng ni Atang—
ang magpupumilit sa dakilang bagay
ang hindi nagawa ñǵ lalong maalam?....

—Aking pipiliti't kung hindi mákamit—
anang bagongtao—
ay di magsisisi, sa gugol na pawis;
ang panúnuntuná'y ang bugtóng na sulit
na: "akó'y tumupád sa ñǵalang maghasík".

Ñǵunít kung mabatíd ñǵ kahanapbuhay
ang sadyang halagá
ñǵ mǵa katulong ñǵ isang puhuna'y
di na mangyayari itóng kalagayan
naming mǵa dukhang wari'y kasangkapan;

Na kukunin lamang kapag gagamitin
at kung masira na'y
itatapontapo't titisúdtisurin,
kaya'y babayaan na iwan at datnín
ñǵ madlang sakuna't akbáy na hilahil.

At ang mǵa pagod, isip, pawis, puyat
na pawang ginugol
sa ikalalago ñǵ puhunang pilak
ay di magkaroon ñǵ timbáng na bayad
liban sa pag-apí at mǵa pahirap.

Aking hahanapin ang ikahahanǵo
ñǵ bayang masipag,
niyang manggagawang lagi nang siphayo

Páhiná 34

nǝ mǝa may yaman, upáng mapalago
ang ugaling banál nǝ di mapaglugso.

—Magandáng adhika!—ang putol ni Teta—
—Datapwa't panǝrap!—
ang saglít ni Atang walang paniwala—
iyá'y mangyayari kung dito'y mawala
ang pag-aagawán, inggita't pagpula.

Matapos ang gayóng mǝa salitaan
ang ating matanda'y
lumapit sa dating baníǝ na hihigan,
dalá palibhasa niyong kahinaan,
sa gawang maupo'y hindi makatagál.

IX.

Páhiná 35

DALAWANG PUSO.

Binata't dalaga'y kapuwa naiwan
na magkaagapay sa kináupán;
kapuwa tahimik, kapuwa alanǝán
at kapuwa mandín nagkakahiyaan,
gayóng magkalapit sa isáng luklukan.

Marahil, sa budhi'y kapuwa may tago
na ibig sabihin, nǝuni't di mátagpo
kung saan simulán ang usapang wasto
na ikatutunǝo at ikabubunggo.
sa ibig ihayag nǝ kaniláng puso.

Ang isá at isá'y diwa nag-aantáy
sa pagpapáuná niyong kaagapay;
ang isá at isá'y ibig na magsaysay,
datapwa'y pagsapit nǝ nasang máturen
sa kaniláng labi'y nǝinǝiti na lamang.

Hangáng sa nangyaring ang nǝiting palihím
nǝ ating binata'y kay Tetang náfansín ...
—Nǝuminǝiti ka pa—ang wikang mahinhín
na may magkahalong hinampó at giliw
at diwang ang sintá'y ibig pang sisihin.

—¿Bawal ba ang nǝiti?

—Oo, aking bawal
sa masamang tao.

—Kay dali ba namán
nǝ aking pagsama!! Kakahapon lamang
ay mabuti akó ... at nǝayóng málanan
na minámahál mo'y ... saka pa humalay?

—¿Bakit ka naglihim?

—Pagka't di ko batíd
kung may maántay ang aking pag-ibig,
at hindi ko nasang abutin ang sákit
na pagkamitín mo nǝ tugóng mapaít
na mayroon ka nang katipán sa dibdíb.

—Kung nagtapát ka ba'y di sana natanto
kung anó ang lamán nitóng aking puso ...
—¿At kung ang tamuhín ay ang pagkataho
na walang pag-asa ang aking pagsuyo ...
¿hindi lalo ko pang ikasisiphayo?

Hindi mo lang alám ang lakí nǝ sintá't
ang iniaalay sa isáng kalulwá ...
—¿Hindi ko alám? Bah!...

Páhiná 36

—Nguni't di kagaya
ng dináramdám ko, niyong di ko taya
na títimbanǵán mo ang giliw kong dalá.

Ang dibdíb ko niyó'y wari isáng dagat
na laging maalo't lubhang mabagabag,
nanǵanǵamba akóng sa iyo'y naagtapát
at ang tinátamó'y libolibong hirap
kung hindi mangyari ang pagpapahayag.

Sa tuwituwi nang akó'y paparito
ay handang handa nang magtapát sa iyo,
datapwa'y pagsapit, at mákausap mo,
ay walang wala na ang madlang simpán ko't
walang nalalabí kung di pagkalitó.

Páhiná 37

Kung nasa haráp mo ay piping mistula
ang nákakabagay ng labi ko't diwa,
nguni't kung wala ka'y sa lahát kong gawa'y
ang iyong larawan ang kasalamuha,
kasanggusangguni at laging gunita.

Kung gabíng malalim at di mákatulog,
magbabanǵon akó't maglílibotlibót ...
ang akala mo ba kitá'y nalilimot?...
sa bawa't sulinǵang lanǵit, daán, sulok,
ang iyong larawan ang nápapanood.

Kung máhimbing namán, sa sandalíng idlíp,
agád agád kitáng mápapanaginip
sa wari'y kausap: kung minsán ay galít
at kung minsán namá'y iyong iniibig ...
at ang boong suyo'y aking kinákamit.

Pag ang una'y siyang sa aki'y sumagi,
kung akó'y magising ... ¡kay laking pighati!
nguni't kung ang hulí'y lalong dalamhati
pagka't mákikitang sa isáng sandali....
ang aking ligaya ay biglang napawi.

Kaya't kung nangyaring di ko námalayan
ang tamís ng iyong bukong pagmamahál,
dinalá sana hanggáng sa libinǵan
ang lihim na sintáng aking tinatagláy....
—Kay sama mong tao!
—Inulit na namán!...

—Huwag kang magtangól! Kung iyong dinalá
hanǵang sa libinǵan ang lihim mong sintá,
¿di pinagtagláy mo ng dálita't dusa
itóng sumusuyó't abang kaluluwa
na, kahit di tanto'y, umiirog palá?...

Páhiná 38

Ikáw ay lalaki't iyong nababatíd
ang maraming anyo ng isáng pag-ibig,
nguni't ang gaya kong pusong matahimik
¿anó ang malay kong ang lamán ng dibdíb
ay isáng paggiliw na abót sa lanǵit?

¿Anó ang malay kong iyong agam-agam
sa maminsanminsáng hindi mo pagdalaw
ay kakulay palá niyong pagmamahál,
at ang pagnanasang mákita ko ikáw
ay isáng pagsintá't pag-irog na tunay?...

Kung takíp-silim na't di ka dumádatíng
ang matá ko'y litó at pasulingsuling;
itinátanóng ko sa sariling akin
kung nasa saan ka, datapwa'y malalim
na buntónghininǵa ang madalás kamtín.

Kung nápupuná kong ikáw ay may sákit
dahil sa mukha mong may larawang hapis,
diwa, ay nasa kong sa iyo'y iibís
ang gayóng pighati, na lason sa dibdíb,
danǵa't di mahilíng na iyong isulit.

Akó'y kasama mo sa iyong panğarap
ó kung nágigising akó ang kaharáp,
akó namáng itó, sa lahát nğ oras,
ay walang adhika kung di ang matatap
kung may sayá ka ó kaya'y may hirap.

Sa gabíng pagtulog ay nágugulantáng
pagka't, sa wari ko, kitá'y kaagapay;
kung may ginágawa, ay gayón din namán,
sa bawa't lagitlít akala ko'y ikáw
ang siyang lalapit sa aking likurán.

Ibig kong mangyaring ang lahát mong lihim
ay aking matanto, tuguná't damdamín;
nğuni't kung sumagi sa aking panimdim
na baka sakaling ikáw ay may giliw ...
akó'y nagdurusa't puso'y nalalagím.

Ang lubhang madalás, kung akó'y magdasál
at sa Poong Dios ay nanánawagan,
aking nápupunáng hindi dumadatál
ang dalanğing handóg sa ating Maykapál
pagka't ikáw'y siyang dinádalánjan.

Ang lahát nğ iyon ay hindi ko batíd
na larawan palá nğ isáng pag-ibig,
kung di ka sumulat at ipinagsulit
sa akin, ni iná, ang lamán nğ dibdíb....
¿di akó'y nátirá sa gawang magtipíd?

¿Di sa pagtanğis ko sa iyong paglayo
ay di mababatíd na iyó'y pagsuyo?
¿di nangyari sanang ang aba kong puso
ay pinagdusa mo't ipinasiphayo
gayóng walang sala namáng natatanto?

—Patawad Tetay ko! Akin nğa ang sala
kaya't inaantáy ang iyong parusa....
—Kay buti-buti mo; ¿parusahan kitá!
¿di pinasakitan ang akin ding sintá,
sákit mo't sákit ko'y hindi ba iisá—

Ang lanğit ma'y hindi magandang panğarap
at yaó'y sadlakan nğ lahát nğ lunas
ay hindi titimbáng sa tinamóng galák
nğ puso ni Pedro, dahil sa pahayag
nğ kaniyang sintáng pinakaliliyag.

X.

ANG LIHIM NI ATA.

Malaonlaón pa bago nahanganán
ang gayóng kasaráp na pag-uusapan,
hangáng sa natapos ang tahi ni Tetay
at siya'y nagbihis
nang upang madalá sa paghahatirán
at kanyáng masinğíl
ang ipamimili nğ ikabubuhay.

Kanyáng pinagyaman ang gawang tahii't
kay Pedro'y hininği ang siya'y hintaín
upang may magbantáy sa ináng náhimbíng
sa pagkakatulog;
at nang may luminğap at sukat tuminğín
(samantalang wala)
sa kanyáng may sákit, sakaling mágisáng.

Si Pedro'y naiwa't (Si Tetay sumaglít,
na, sa isáng kamáy, ang baluta'y kípkip)
nǎuni't di naglao't si Ata'y nagtindíg
sa kinahihigán,
pagka't hindi tulóg, gaya nǎ sinambít
nǎ anák na giliw,
at inantáy lamang na itó'y umalís.

**Binata't dalaga'y kapuwa naiwan
na magkaagapay sa kinauupan;
kapuwa tahimik, kapuwa alanǎn
at kapuwa mandin nagkakahiyaan,
gayóng magkalapít sa isáng luklukan.—(Pág. 35)**

Kaniyang tinikís na silá'y lisanin
upáng mákausap ang binata natin,
dahil sa mula pa nang kanyáng malining
ang pagsisintahan
nǎ dalawáng pusong pinakagigiliw
ay ibig na niyang
ihayág ang isáng mahalagáng lihim.

Nagbalík sa dating kaniyang luklukan
at ang bagongtao'y pinakiusapang
duminǎng sandali sa madlang tuturan
na ukol sa lihim
niyong maralita't dukhang kabuhayan
niláng mag-iiná;
bagay na di taho nǎ taong sino man.

—«Ang bálóng si Ata, ang ulilang Teta,
ang babaing hapo, ang magandang bata,
dalawáng mag-ináng mananahi kapwa;
itó lang ang laging
tanǎng kasagutang kakamtín sa bala
mong mapagtanunǎng
kapit-bahay namin.—ang kay Atang wika.—

Datapwa't sino ma'y di nakababatíd
kung saan nangaling nang dito'y sumapit,
at kung anóng bagay ang siyang pumilít
na dito'y tumahán,

at kung anóng buhay na kasakitsakit
ang aming dinaán
kung kaya nangyaring sa dusa'y nagtiís.

Ikáw na kapwa ri't ulilang hinabág
nǎ palalong yamang *sukál sa mahirap*,
ikáw na malapit mákaisáng palad
ni Teta kong sintá'y
dapat makabatíd kung saan nagbuhat
ang ginigiliw mo;
kung siya ay anó't kung kanino anák:

Páhiná 42

Akó'y isáng bukong kinandóng nǎ sanǎ
sa gitna nǎ madlang ulayaw at sintá;
walang agam-agam, ang puso'y masayá,
walang munting kilos
na hindi kaulóng ang madlang ligaya,
ang madlang paglinǎp
nǎ amáng masuyo't mǎ kakilala.

Datapwa'y sumapit sa giliw kong bayan
ang isáng binatang anák nǎ mayaman
at doo'y tumirá upang magparaan
nǎ iláng panahón
sa gawang manǎso't mǎ paglilibáng,
dalá palibhasa
na di kailanǎn ang maghanap buhay.

Siya ay bihasá't ugaling Maynila,
makiyas ang tindíg, mabikas magwika,
walang isáng bangít nǎ pananalita
na malulusután
nang isáng tukuyi't handugán nǎ nasa
sa nǎlang pagsintáng
animo'y larawan nǎ boong adhika.

¿Anó ang dadatnín nǎ bata kong puso
sa gayóng katamís na mǎ pagsamo?...
akó'y nápalulong sa gawang sumuyo
at sa bisig niya'y
linagók ang tamís nǎ madlang panǎko
na di maglililo....
at di babayaang akó'y masiphayo.

Hangáng sa sumapit ang isáng panahóng
ang punlang pagsintá namí'y nagkausbóng
at akó'y iniwang sakbibi at kalong
nǎ mǎ panǎmbá:
lipós agam agam, kipkíp nǎ lingatong,
balót kahihiyán
sa madlang kilalá't sa amáng may ampón.

Páhiná 43

Nápalaot akó sa maraming hirap,
sa bawa't sandali puso'y alapaap,
wari sa sarili'y batíd na nǎ lahát
ang kalagayan ko,
at ang aking lihim ay bantóg at kalát
sa boong bayanáng
handá sa pagkutya't diladilang libák.

Ang pakikisama't pakikipanayám
sa kasuyosuyong mǎ kaibigan
ay napawing lahát, aking iniwasan
sampung makiulóng
sa mǎ kaanak at madlang pininsan,
dahil sa takot ko,
na baka matanto yaóng kalagayan.

Sa gayón nǎ gayón, araw ay dumatíng
na di na magawang itago ang lihim,
at sa pagkatakot sa amá kong giliw,
akó ay nagtanan;
dinalá ang munting hiyas at dámitin
upang mahanap ko
ang pinagsanglaán nǎ puri't panimdím.

Aking pinagsadya nang upáng isamo
na kanyáng linġapin ang sariling dugo,
ang bunġang malusog nġ aming pagsuyo,
nġuni't ... ¡ay nġ palad!
nang mátagpuán ko ang giliw nġ puso
ay walang tinamó
kung di ang pagdusta't madlang pagsiphayo:

Páhiná 44

Akó'y itinabóy sa kanyáng tahanan
at pinagkamít pa nġ wikang mahalay.
na, umanó'y, iyong bunġang tinátagláy,
ay hindi kaniya,
at akó'y babaing walang karanġalan,
pagka't sa bala na
ay nakilaguyo't nakipagsintahan.

Kahit isáng mundó ang biglang bumagsák
ay di nakatulíg, sa akin, ang lagpák
nang kagaya niyong salitang masakláp
sa karanġalan ko;
akó'y bumulagta't ang diwa'y tumakas;
nġuni't nang magbalík
yaong pagkatao'y wala na ang sukáb.

Tinulunġan akó sa gawang magtindíg
nġ isáng utusáng may tagláy na tubig,
at saka nang akó ... ¡sa laki nġ hapis!
ay namimighati,
sinabi sa aking dapat nang umalís
at doon ay walang
magpapahalagá sa pinag-uusig.

At sabáy sa gayóng wikang walang tuós,
pitong lilimahing pawang gintóng pulós
ang ibiníbigay at iniábót
sa akin ... Bathala!...
yaón ang halagáng sa akin ay limós
niyong walang budhing
nag-abóy sa palad na kalunoslunos.

Matá ko'y nagdilím; hindi napaghaka
na ang kaharáp ko ay isáng alila,
aking sinungabán ang salaping handa't
saka inihagis
sa harapan niyóng taong alibugha,
na sabáy ang sabing:
akó'y di babaing walang puri't hiya.

Páhiná 45

Magmula na noon, akó ay naghanap.
upang ipaglaban ang buhay na salát;
akó ay nanahi hangáng sa nanġanák
at ang sintáng bunso,
na nġayó'y tangulan sa madla kong hirap,
ay nagíng tao na
at siya'y nagtanáw nġ unang liwanag.

Kaya't iyang bukong iyong linalanġit
ay anák nġ isáng mayamang malupít
at itóng kaharáp ay isáng nagkamít
nġ nġalang buhaghág,
pagka't di nagawang ang puri'y iligpít
at naipaglaban
sa gahasang udyók nġ isáng pag-ibig.

Nġayóng talós mo na ang lihim nġ buhay
nitóng pinara mong tunay na magulang
at nġayóng talós din ang pinanggalinġan
ni Teta mong sintá,
ikáw ang magsabi, kung ang pagmamahál
na tinátagláy mo'y
marapat ó hindi magbago nġ kulay.»

Sa gayóng tinuran, si Pedro'y nagwika,
na tutóp ang dibdíb—Danġa't magagawa
na pagibayuhin ang sintáng alaga,
dapat pong alamíng,

dinagdagán sana, pagka't naunawa
ang inyóng tiniís
sa laláng nǎ isáng lalaking kuhila.

¿Sino ang may sala: ang pusong naghandóg
nǎ isáng matapát at boong pag-irog
ó ang nagkuhila, dumaya't umayop
sa nagkatiwala?
Kung sa ganáng akin, ang dapat mahulog
sa lusak nǎ kutya'y
ang sa kanyáng dugo'y natutong lumimot.

—Salamat, anák ko,—ang putol ni Atang—
at di ka kagaya nǎ ibang isipan;
magíng awa, kahit, ang iyong tinuran
ay nagpapahayag
na sa iyong piling ay di sisilayan
ang giliw kong bunso
nǎ isáng pagdusta sa pinanggalingán.

XI.

ANG YAMAN AT ANG PURI.

Isang bagong Creso kung sa kayamanan
at isang Atila sa kaugalian,
isang Carlo-Magno sa nauutusan
at Cingong alipin sa pinápasukan.

Walang karanǎalang di nasa kaniya,
ang lahát ay daíg, sa mǎa pamansá,
walang linilínǎap na katwirang ibá
liban sa katwiran nǎ kanyáng bituka.

Wikang kababayan, ay isang salita
na ang kahulugán, sa kanyá, ay bula;
¿kalahi, ay anó? ¿anó kung madusta
may salapi lamang na sukat mápala?

Sa loob nǎ bahay na pinápasukang
gawaang tabako'y walang pakundanǎan
sa mǎa mahirap na nanǎag-aaráw
na kung pagmuraín ay gayón na lamang.

Nǎuni't kung sa haráp nǎ namumuhunan
ay piping mistula at mababang asal,
sumagót pa'y waring binibining banál
na hindi marunong magtaás nǎ tanáw.

Itó ang ginoong sa dukha ay hari
datapwa'y alipin niyóng may salapi,
at siya rin namán ang taong mayari
nǎ mǎa gawaing kay Teta'y patahi.

Siya'y, nagpagawa sa ating dalaga
nǎuni't hindi dahil kailanǎan niya,
kung hindi sapagka't ang tagláy na gandá
niyong binibini'y kanyáng pinipita.

Yao'y isáng silo, laláng at pakana
upang maihayag ang tagláy na nasa,
ang nasang mahalay na palaging gawa
sa mǎa dalagang kanyáng manggagawa.

Kaya't nang mákitang si Teta'y dumating
na dalá sa kamáy ang mǎa tahiin
ay agad iniwan ang mǎa kapiling

na mġa upaháng sa kanyá'y nádaíng.

At biglang tinapos ang kaniláng usap sa wikang gahasa na lubhang matigás: —Kung hindi sang-ayon—aniya—sa awás sa upa, ay dapat na kayó'y lumayas.

At ang kakulangán ninyóng inuusig ay di mangyayaring bayaran pa, kahit magsakdál. Sulong na, at baka mag init pa ang aking ulo, kayó'y máhagupít.

Masabi ang gayón, ay agád iniwan ang mġa kapulong na kanyáng upahán, at saka tinunġo ang kinalalagyán nġ ating dalagang di lubhang nag-antáy.

Datapwa'y hindi man nakuhang minasíd ang pagkakayari nġ pagawang damít, agád inialók ang kanyáng pag-ibig na wari ay batang matakaw at sabík.

Sa wikang malambót ay inisáísá ang maraming yamang ihahandóg niya —Tanggapín mo lamang inéng yaring sintá'y di na kailanġan ang maghanap ka pa,

—Mahál na ginoo—anáng binibini— nagkámali ka po sa hain mong kasi, akó'y maralita't walang yamang iwi, nġuni't di marunong magbilí nġ puri.

Ang pag-ibig ko po'y di siyang dahilán kung kaya nárito sa iyong harapán, akó'y náparito nġ upang mákamtán, ang sapát na upa sa gawa kong tagláy.

Ipagpatawad po kung di ko matanggáp ang inihahain na iyong pagliyang, may kapantáy ka po, ikáw ay humanap, at huwag habagín ang gaya kong hamak.

—Oo't mangyayari ang iyong tinuran na akó'y humanap nġ aking kapantáy kung hindi nġa sana, ang nálalarawan, dini sa puso ko'y larawan mo Tetay.

Iyong pag-isipin: ikáw ay magandá, sa iyo'y di bagay ang maghirap ka pa; nġuni't kung tanggapín ang aking pagsintá ay masusunód mo ang lahat nġ pita.

Ikáw magíng akin, at bukas na bukas, may bahay kang bató't sarisaring hiyas, may sasakyán ka pa't hindi maglalakád, at salaping labis sa gugol mong lahat.

Mádingíg ang gayón nġ ating dalaga'y nagtindíg sa upo, ang mukha'y namulá, at biglang naparam sa noong magandá iyong kaamuang laging dinádalá.

—Di ko akalain—ang wikang matigás— na ikáw'y mámali sa iyong pangmalas; akala mo yata'y sapagka't mahirap ay nárarapa na sa ningníng nġ pilak?

Akó'y marálita, at kung di gamitin ang munti kong lakás ay hindi kakain, datapwa'y libo mang hirap ang danasin, ang handóg mong sintá'y hindi maaamin.

Di ko kailanġan ang magandang hiyas, ni ang titiraháng bahay na mataás ... ang buntón nġ yama'y pisanin mang lahat ... walang kabuluhán sa aking paglinġap.

¿Ang kataasan ba nitóng batóng bahay
ay tataas kaya sa pulang kakamtán?
¿at ang m̃ga ningning ñg hiyas at yama'y
makatakíp kaya sa puring hahapay?

Kung ang karanǵala'y hindi mo kilalá't
ang pilak, sa iyo, siyang mahalagá;
unawain mo pong sa aking pangtaya'y
sa salapi't hiyas ang puri ay una.

Sapagka't ang tao, kahit na mayaman,
kapag walang puri'y walang kabuluhán,
¿aanhín ang hiyas, ang pilak, ang bahay
kung akó'y yagít na't yúyurakyurakan?

Mahanǵa'y ganitóng dukha't nasasalát,
may kapuwa tao, kahit m̃ga hamak,
at hindi pasasang baluti ñg hiyas
at wala ñg linis ang danǵál na hawak.

—Mataas mag-wika—

—Talagáng mataas
kapag dinudusta ang isang mahirap
na may pagmamahál sa puring ininǵat;
nariyan ang tahi, antáy ko ang bayad.

Páhiná 51

—¿Ang bayad? kung ikáw sa aki'y iibig
hindi lamang tumbás ang ipakakamít,
datapwa kung hindi, ay ipagkakaít
ang sampu ñg upa sa m̃ga náhatíd.

Mádingǵig ang gayón ñg ating dalaga
ay halos nanglumó, ang puso, sa dusa,
sapagka't sumagi sa kanyáng alala
na hindi kakain ang salantang iná.

Kaya't namalisbís sa matá ang luha,
at sumabudhi na ang magmakaawa,
ñguni,t ang kausap na ma'y maling nasa
ay hindi duminǵig sa anó mang wika.

Subali't nag-ulól sa pakikiusap
na siya'y lingápin sa haing pagliyang,
at sinamahan pa ang balang marahás
ñg kapanǵahasang gahasai't sukat.

Dapwa'y nang dulugín, sa kinátayuán,
ang ating dalagang nag-íisá lamang,
itó'y ay lumayo't ang lilong mayaman
ay pinapagkamít ñg mariíng tampál.

—Iyan ang marapat sa isáng kuhila
na di gumagalang sa bawa't mahina
upang matuto kang huwag gumahasa
sa hindi pumayag sa buhóng mong nasa.

Nang masabi iyon ay biglang iniwan
ang nahilóhilóng taksíl na mayaman,
saka nang sumapit sa pinto ñg daan
ay muling lininǵón ang pinangalinǵan.

—Walang budhi—anyá—Taong walang damdám!
Ikaw, kung tawagi'y: mayaman! maranǵal!
ñguni't walang kayang gipití't tambanǵán
kung hindi ang dukhang walang kakayahán.

Páhiná 52

Iwan natin siya sa kanyáng pag-uwi
na ang nagíng bao'y isáng dalamhati,
at ang unawain ay ang m̃ga sawi
na *anák paggawa* na namimighati.

ANG MĜA MANGGAGAWA.

Isáng lingóng singkád na pigta sa pawis
at kinakabaka ang madlang panĝanib,
kahit nanglalata ang nĝaláy na bisig
ay di makahinto, at nagsusumakit
na ang pitóng araw'y kanyáng maisulit.

Pagka't alaala ang giliw na anák,
ang sintáng asawa, ang ináng naghirap
ó kaya'y ang madlang kandiling kaanak
na walang timbulan kung di iyóng hanap
na sa pagkain lang ay di pa sasapát.

Di namán mangyari, sa dukhang may danĝál,
ang gawang mang-umít sa pinápasukan,
kay nĝa't ang tanĝing pinanánanĝana'y
yaong pinanĝanláng *bayad kapagalan*
na di halos upa kundi limos lamang.

Sapagka't ang bagay na panĝanláng *bayad*,
ay yaóng katimbáng nĝ puhunang *hirap*,
datapwa'y ang labí nĝ sakím na *pilak*
na hindi marunong humati nĝ sapát,
ay di nababagay sa *upang* pag tawag.

Iyán ang matimping kampón ni Minerva,
iyán ang may tagláy nĝ igiginhawa
nitong Sangsinukob; silá, silang silá
ang nagpapayaman, nĝuni't alimura
nang mĝa puhunang may gútom buwaya.

Páhiná 54

Silá ang kaulóng nĝ Nanĝanĝasiwa
nĝ itó'y abutin nĝ ating si Teta,
silá ang katunĝong nagmamakaawa
na huwag nang gawín iyong pagbababa
sa dating upahá't kabayaráng takda.

Datapwa, ang ganid, sa wikang matigás,
(labis pa sa bagsík nĝ sadyang may pilak)
ay inalimura iyong mahihirap,
at saka matapos panĝalán nĝ tamád
ay di ibinigáy ang ukol na bayad.

—Kayó'y mĝa hungháng, mĝa waláng isip,
ibig pang lumampás sa puhunang kabig;
kung ayaw tumangáp nĝ upa kong nais,
kayó ang bahala; nĝayón di'y umalís
at baka abutin ang akó'y magalit.

At biglang iniwan ang mĝa kausap,
matapos masambít ang ilán pang sumbát,
(na ating natalós sa dakong itaas);
doon na nangyaring si Teta'y hinaráp
na ang katapusá'y tampál na malakás.

Siya ay iniwan na hilóhiló pa
niyong namumuhing mahinhíng dalaga,
dapwa'y nang magbalík ang diwang nágitlá'y
nag-alab ang poot at ang pinagmurá'y
ang mĝa upaháng kapulong na una.

At saka nagbihis nĝ lubhang madali,
sinunda't hinabol iyong mananahi,
hindi na ininó ang pamimighati
nĝ mĝa upaháng nanĝaglulungatíng
ibigáy ang upang ukol sa nayari.

Páhiná 55

¿Iláng mĝa lunó't matandang magulang,
iláng mĝa anák at asawang hirang
ang hindi kakain sa gayóng inasal
niyong walang linĝap!? Kaya 't pinasukan

din n̄ pagn̄in̄gitn̄git ang m̄ga upahán.

Sumadilidili, na bago makitang
dayukdók ang madlang anák at asawa
ay dapat utan̄gin ang buhay na dalá
niyong walang awa't walang kaluluwang
pinalalamon na ay nanínila pa.

Yayamang wala ring m̄ga kahatulán
sukat tuntunín sa pagayóng bagay,
lubós nang tinangkang silá ang humirang
n̄ bagay at kapit na kaparusahán
doon sa tao n̄ga'y may~asal halimaw.

Ang mahinb́ing batis na binabalun̄gan
n̄ lináw na tubig na pang-patíd uhaw'y
nag-aanyong baha kapag hinalan̄gan ...
¿ang puso pa kayang marunong magdamdám
ang hindi sumubó kapag hinahalay?

Kaya't sabaysabáy na wari'y iisá
nang sinundán iyong budhing palamara;
nagsabáy na lahát, na poot ang dalá ...
iiay ... n̄ sa alab ay man̄gahás sumugbá!!
iiay ... n̄ madaanan n̄ along masiglá!!

XIII.

Páhiná 56

SA HARÁP AT SA LIKÓD.

Silá'y iwan nati't muling pagbalikán
ang tahanang dampa n̄ mag-ináng hirang,
doo'y nag-iisá ang maysakít lamang
pagka't ang binata'y sandaling lumisan.

Samantala namáng siya'y nag-iisá
at nag-aantabáy sa anák na sintá,
libong panalan̄gin ang sumaalala
upang magkapalad ang bunsong dalaga.

Aniya'y mangyaring ang hatíd na tahi
ay magíng mainam, doon sa may ari,
upang bayaran na, nang siya'y mádali
at huwag gabihín sa kanyáng pag-uwi.

Kaya't n̄ mátanáw ang giliw na bunso'y
sumaligaya na ang sumikdóng puso,
n̄guni't anóng lakí n̄ dusang bumugso
nang makita niyang luha'y tumutulo.

Halos nápahiyaw at halos nátindíg
sa kinahihigáng sirasirang baníg,
na, sabay ang wikang—¿Anó, Teta? ¿Bakit?
¿anó ang nangyari't ikaw'y tumatan̄gis?

—Iná ko! Iná ko! Tayo'y walang palad!—
ang sagót ni Teta't sabáy napayakap
sa giliw na iná—

—¿Anó't umiiyak

ka?—

—Akó'y sinuba niyong taong sukáb;

Pagka't di inamin ang haing pagsintá,
niyong walang budhít taong palamara,
na kung kaya lamang nagpagawa palá
ay upang masunód ang masamang pita.

N̄guni't nang tumangí akó't di umamin

Páhiná 57

ay pinagtangkaáng akó'y gahasain,
salamat na lamang at aking napigil
sa bilís n̄ isang tampál na maríin.

Dito inihayag niyong binibini
ang lahát n̄ bagay na m̄ga nangyari,
dapwa'y sa gitna pa niyong pagsasabi
ay siyang pagdatíng n̄ lilong lalaki.

Na tagláy sa loob ang paghigantihán
iyong binibining sa kanyá'y tumampál
ó kung dili kaya'y sa tulong n̄ yaman
ay nasang bulagin ang m̄ga magulang.

Pagka't di bihira ang amá ó iná
na pagkakatanáw sa munting halagá
ay silá pang agád ang nag-áabóy na
sa puri n̄ isáng anák na dalaga.

Dapwa'y hindi pa man halos nakapasok
sa munting pintuan ang buhóng na loob
ay biglang náhinto, nan̄giníg ang tuhod,
at munti na sanang siya'y nápaluhód.

Sapagka't nákitang sa kanyá ang titig
niyong nápatayong babaing maysakit ...
yaón ang babai na kanyáng inamís!...
yaón ang babaing sa kanyá'y nanalig!...

Páhiná 58

Ang pan̄jalan niya na may *dong* kaugnáy
kung bukhín sa labi n̄ m̄ga upahán,
doon ay nádin̄gíg sa bibíg ni Atang
na may halong n̄itn̄git at dustang paghalay.

—Ang lalaking iyan—ang sabi ni Teta—
ang sa akin iná'y ibig gumahasa,
—Taong walang budhi!—aní n̄ matanda—
¿at nan̄gahás ka pa na dito'y magsadya?...

Di ka na nan̄giming dito'y makaratíng
na akay n̄ iyong pagnanasang halíng?
¿di ka na pinasok niyong salagimsím
kung sino ang iyóng tinangkang gahisín?

Nang dahil sa iyo: ang bukó'y bumuká't
nang magíng bulaklák ay agád nalantá,
at saka sa n̄gayó'y pagnanasaan pa
na iyong halayin ang nipót na bun̄ga?

Ang lalong masiba't may taksíl na loob
ay hihigtán mo pa kung sa pagkabuktót;
marahil námali, sa iyo, ang Diyos, ...
ginawa kang tao'y bagay magíng hayop!...

Marami pa sanang bubukhín sa bibíg
yaong bumabakás n̄ matindíng sulít;
n̄guni't nápahinto sapagka't nádin̄gíg
ang guló sa daan; sigawa't paglait.

Sangdaang katao, humigít kumulang,
ang nagsisidatíng at naghihiyawan;
at ang bawa't isá'y may hawak na urang
na ipangbubugbóg sa kinagalitan.

¿Nasaan—anilá—iyang walang lin̄gap,
taong mapang-apí sa m̄ga mahirap?
Nádin̄gíg ang gayón n̄ mayamang oslák;
pinasók ang budhi n̄ malakíng sindák.

Páhiná 59

Lumin̄gaslin̄gas na at sumulingsuling,
waring humahanap n̄ dapat tun̄guhin,
litó na ang isip, puso'y nalalagím,
pagka't nákilalang siya'y pápatayín.

Hindi na mangyaring siya'y makatanaan
pagka't nalilibíd n̄ tao ang bahay
at bawa't sandaling ipag-alinlan̄gan

ay isáng lundág pa ñg kasakunaan.

Kaya't nang matantong wala nang pag-asa't
saan man tumunģo'y kamatayan niya,
nanikluhód agád sa haráp ni Ata't
huminģing saklolo na iligtás siya.

¡Iyon ang mayamang sa tulong ñg pilak
ay laging umapí sa mģa mahirap!
¡Iyon ang mayaman!... Nģayó'y nasisindák
sa haráp ñg mģa palaging hinabág!...

Mákita ang gayón ñg babaing galít
na lunónglunó na ang dating mabanģis,
panasukang awa't ang dating inibig
ay pinapagkanlóng sa sulok ñg silíd.

Kisápmatá lamang, at, kung di'y nag-abot
ang kinagalita't ang mģa may poot;
sandali na lamang at disi'y natapos
ang buhay ñg tao na mapangbusabos.

XIV.

ANG PUSO ÑG DUKHA.

Lubhang mapagbatá, pipi't mapagtipíd
sa lalong mabigát na mģa pasakit,
sadyáng masúnuri't hindi mapaglaít,
walang hinahalay, hindi mapag-usig:
sa lalong mababa'y nakikipaniig
at tungkól dálita ay kanyáng kapatíd.

Iyan ang mahirap: pusong mahabagin,
may mayamang dibdíb sa mģa damdamin;
hindi humahamon, ñģuni't pag-iniríng....
sa kanyáng hayakís ay walang patalím,
walang kalakasang sukat makasupil
ni lalong matibay na di hahamakin.

Ilá'y nagsipanhík sa dukhang tahanan,
sa nasang máhuli ang lilong mayaman;
tangka nilá mandíng doon na mápatay
yaong walang pusong hindi na nagtagláy
ñģ munti mang linģap sa mģa dainģan
at pakikisamo ñģ mģa upahán.

Datapwa'y napigil ang sulák ng ñģitnģit
at ang kapoota'y nagwaring lumamíg
nang mápaharáp na't kaniláng mámasid
ang mukhang maamo ñģ ating may sakít,
na sa gitna niyóng malakíng panģanib
ay nag-anyóng kuta na hindi mayaníg.

—¿Anó ang layunín at dito ay hanap—
ang tanóng ni Ata sa mģa kaharáp.

—Aming inuusig iyang taong sukáb
nang upang patayín ...

—Mģa walang palad!

¿Anó't tutungkulín ang gawang umutás
niyang mģa kamáy na ukol sa sipag?

¿Kay lakí ba kaya ñģ pagkakasala
at buhay kaagád ang inyóng pinita?
Kayó'y manģagmuni at huwag padalá
pa pusók ñģ loob

—Magmuni'y sukat na,

at higít sa labis ang aming binatá
diyan sa kuhila't walang kaluluwa.

Nang dahil sa amin, siya'y tumatangáp
nǎ malaking tubo at úpang mataás,
kamí ang sa kanyá'y nagbigáy nǎ pilak
datapwa't ang gantíng sa amin ay gawad
ay ang kulanġan pa ang datihang usap
at sa kahulihan ay ayaw magbayad.

Ang pinagpagaláng isáng lingóng araw
ay ipinatigás na ayaw bayaran
dahil sa náhinġing huwag nang bawasan
ang dating palakad na pag-uupahán,
at kung mangyayari'y kaniyang dagdagán
yamang námamalas itóng kahirapan.

Samantalang gayón iyong pag-uusap
sa ibaba namán ay lubhang masulák;
walang hintóng lait ang nanánambulat:
hinġing ipanaog yaong máninibad
upáng papagkamtín nǎ parusang tapát
sa kanyáng inasal sa mġa mahirap.

—Ipanaog dito nang agadagaran!—
ang sigáw nǎ taong nanġasa lansanġan;
may nanġaghahanda na ibaóng buhay,
may nagpanukalang ibitin na lamang
at may humihinġing bugbugín ang hungháng
bago kaladkarín hanggáng sa mamatáy.

Sa gayóng paghinġi na lubhang marahás
ay muling nag-init ang nasa itaas,
kaya at sa tulong nǎ salitang tahás,
nilimot na sampung pitagang ininġat
at dadaluhong nang dudumugi't sukat
iyong nagtatagong hindi makalabás.

Datapwa'y humadláng sa kaniláng nasa
ang dating may sakít at lunóng matanda:
—Manġagmuni kayó—ang maamong wika—
huwag na palulong sa biglang akala
pagka't kung masunód ang inyóng adhika
ay kayo ring tunay ang kaawaawa.

¿Hindi bagá kayó'y may mġa magulang,
anák at asawang pinakahihirang,
na liban sa inyó'y walang aasahang
sukat na katigin at ikabubuhay,
sa balát nǎ lupà? ¿Anó't ititimbáng
ang gayóng karami sa isáng halimaw?

Kung inyóng masunód ang pakay at nasa
at kayó'y usigin dahil sa ginawa
¿ilán ang sa inyó'y manġagsisiluha?
¿ilán ang dudumog sa pagdadálitá?
¿iláng anák ninyó ang mápapanġangyaya
at manġunġulila nǎ lubhang mahaba?

Kayó'y pinipigil, hindi pagka't ibig
na aking itangól ang taong bulisik;
mahigít sa inyó ang aking tinipíd
nang dahil sa kanyá; kayá'y di nagtiis
nǎ sumpa't tunġayaw, nǎ pula at lait
at pag-alipustang di dapat mákamít.

Ang aba kong puso ay kanyáng dinaya,
ang aking pag-asa'y nilantá nang kusa,
ang madla kong luhog ay inalipusta,
ang linis ko't puri ay pinakadusta
at sa kabulagán nǎ budhing kuhila'y,
sa anák ding tunay, siyang gagahasa.

¿Higít pa ba riyang ang inyóng tinangáp
na mġa pasakit? Ang upang katumbás
nǎ sanglinggóng araw ¿magin kayang sukat

sa pagkakalunġi nġ puring ininġat
at pagkáhiwalay sa madlang kaanak
at pamamalagi sa dálita't hirap?...

Akó ang babaing kanyáng pinugayan
nġ puring malinis na minahálmahál,
at nġayó'y' akó rin ang nagsasangaláng ...
bakít akó gayón? sapagka't alanġán
sa sapát kong ganti, ang úsang buhay;
ang nasa ko'y iyóng walang katapusán.

Isáng guniguníng hindi lumilipas
kahit na magbalot sa buntón nġ pilak,
isáng pagkakutya sa sariling hagap,
maging akbáy niya sa lahát nġ oras,
isáng wari'y hukóm na magpapahirap
saan man tumunġo at siya'y lumagak.

Ang nasa kong kamtán ay isáng higanti
na higít na lubha sa lalong malakí,
gantíng tataglayín niyong dilidili
at sa isá niya ay manġanínġaní,
at hindi na ibá ang siyang mangdiri
kung di siya na rin sa kanyáng sarili.

Ibig kong mabuhay iyang alibugha,
datapwa't sa kanyá'y ipauunawa
na itóng dalaga na kanyáng ninasa
ay anak din niya at anak kong mutya,
nġuni't kailan ma'y hindi mápapala
na tawaging amá ang isang kuhila.

Sa sinabing itó'y nágitlá ang lahát
at ang kalooban ay pawang naglubág,
at lalo pa mandíng silá'y nanġagulat
nang sa kinanglunġán ay biglang lumabás
iyong inuusig at pinaghahanap,
na luhaluhaa't paluhód ang lakad.

XV.

PATAWAD.

Yaóng nahirati sa pagpapatanghál
nġ kaniyang poot sa mġa upahán,
nġayó'y lunóng lunó, at walang masaysáy
yaong mġa labing laging nakasigáw,
liban sa pasamo't salitang marahang:
—¡Patawad anak ko! ¡Patawad na Atang!

—Ang aking patawád—tugón nġ may sakít—
magpakailan ma'y hindi makakamít,
sa aki'y hindi ka nagtaksíl nġ labis
kundi sa dugo mong itinakwil, kahit
walang kasalanan kundi magíng bihis
sa dusa nġ aking nádayang pag-ibig.

Mákita ang gayón, nġ magkakasama,
na ang hinahanap ay kaharáp nilá'y
dinaluhong agád; disi'y nasawi na,
kung hindi humadláng ang ating dalaga
at nagpumagitna sa amáng may sala
at mġa kawaníng may masamang pita.

—Manġag-antáy kayó, huwag pagtulunġán
ang isá kataong hindi lumalaban:
ang inyóng gágawí'y hindi nábabagay

sa tungkól lalaking may kaunting danġál
at lalo pa mandíng tiwali't alanġán
sa kagaya ninyóng anák kasipagan.

Oo't may katwirang kayó'y maghiganti
sapagka't ginipít ó kaya'y inapí;
nġuni't kayo'y pawang may pusong lalaki,
sa bawa't ulila'y marunong kumasi,
hindi humahabág sa tungkól babai
kundi bagkús pa nġang mapagbigay puri.

Sapól pagkabata ay aking dinalá
yaong sapantaha na akó'y ulila,
wala akóng tuwa liban na kay iná
at nġayóng nabatíd na akó'y may amá
¿di yata't bigla ring aagawin siya
sa sabík kong puso sa kanyáng pagsintá?

Kayó'y gaya ko rin na *anák-dálita*,
at kauri ninyó akóng namagitna;
magíng balato man, sa aki'y maawa:
patawarin ninyó ang amá kong mutya,
jalang alang kahit doon sa Lumikha!
¡kahit alang alang sa aking pagluha!

Siya'y magtitika't hindi na aasal
nġ ugaling lihís na karumaldumal;
ang bahala'y akóng sa kanyá'y aakay
sa tuwid na landás na dapat daanan
nġ mġa may puso't paglinġap na tunay
sa kagaya ninyóng mġa mang-aaráw.

Sa salitang iyon ay muling nagbalík
sa datihang anyo ang maamong tubig,
naglubág ang poot, napawi ang banġís
niyong maawaing mġa *anák pawis* ...
paano'y kay gandá nġ huminġing bibíg
at napakaamo ang kaniyang hibík!?

Kaya't yaóng dating nagtumuling baha
na ibig tumabon sa daanang lupa'y
muling nagíng batis, nukál ang payapa;
at saka nanġako ang Nanġanġasiwa
na daragdagán pa sa upaháng takda
at pagbabayaran ang mġa nagawa.

XVI.

¡¡PAALAM!!!

Matapos ang gayóng mġa sálitaa't
matapos pumayag ang mġa upahán,
ang wikang nápalit sa dating sigawa'y
¡Mabuhay ang sipag! ¡Si Teta'y mabuhay!

Katuwaang lahát, sa lahát nġ bibíg
pawang kagalakán ang nanġasasambít,
dapwa'y nápatanġing may pataw sa dibdíb
ang ating si Pedro na di makaimík.

Malaon nang lubhang siya'y nároroon
at minamatyagán kung saan hahantóng
iyong salitaan, nġuni't nġ manuynóy
ang lahát nġ bagay ...nagtagláy lingatong.

Kaya't nġ mapuná, ang gayón, ni Tetay
ang hirang na sintá'y agád linapitan,

pinakáusisa, hanggáng sa tinuran,
nǎ ating binata, yaong dináramdam.

Siya'y maralitá't ang kaniyang hirang
ay hindi na dukha, anak nǎ mayaman,
¿di kaya masabing iyong pagmamahál
ay may halong linǎap sa pilak na kináng?

**Yakap na magiliw at masuyong halík,
sa salitang iyon, ang siyang nápalit.....
¡Kay saráp nǎ buhay kapag umiibig!...
.....—(Pág. 72)**

Anyá'y samantalang hindi magkapalad
na kanyáng pantayán ang maraming pilak
nǎ ama ni Tetay ay di manǎanǎahás
na mulíng bangitín ang kanyáng pagliyag.

At siya'y tutunǎo sa malayong bayan,
kung saan kikita nǎ maraming yaman,
puhunanin kahit ang sariling buhay
ay di lilingunín, sa laki nǎ pakay.

Ang bawa't kaputók na pananalita,
sa díbdib ni Teta, ay nagiging iwa,
kaya't nang matapos ay di naapula
sa kaniyang matá ang agos nǎ luha.

—Nang akó'y hikahós—anyá—ay mapalad,
walang kalungkuta't ang puso'y panatag,
akó'y maligaya, kahit naghihirap,
at walang damdaming ikinaiiyák.

Datapwa't sa nǎyóng ísáng sandali
pa halos na akó'y wari may salapi,
¿agád agád na bang ísáng dalamhati
ang tataglayín ko sa ubod nǎ budhi?

Kung gayón din lamang at dahil sa aking
bagong kalagayan ikáw'y maninimdím,
ang lahát nǎ iyo'y aking lilisanin
kung magiging tumbás nǎ iyong paggiliw.

—Huwag na Tetay ko, huwag ipagdamdám
kung sakasakaling akó'y lumayo man,
¿anó kung maghirap n̄ mahabang araw
kung sa dakong hulí'y ikáw ang katimbáng?

—Kung sa dakong hulí!... at sa hulí akó!
n̄uni't una muna ang kataasan mo!
Huwag lang maturang humigít sa iyo'y
lilasunin mo na ang boong buhay ko!

—Huwag mong damdamín; sa ngayó'y mapait
na akó'y málayo sa iyong pag-ibig,
n̄uni't sa kabila'y libolibong tamís
ang siyáng katumbás nitóng pagtitiís.

Akó ay may puso, na kagaya mo rin,
na minámapaít ang kitá'y lisanin ...
datapwa'y hindi mo dapat na limutin
na ang marálita'y lubhang maramdamin.

Marahil, sa bawa't gamunting salita'y
ipagdurusa ko't lubós ikaaba,
ipaano'y katulong sa bawa't paghula
ang pagkakilalang ako'y marálita!?

Kaya't bayaan na ang aking pagpánaw,
paglayong marahil di maluluwatán ...
—¡Hindi n̄ga maluwát, n̄uni't kaigihan
na yaring puso ko'y magkawaywaray!!

XVII.

KATAPUSÁN.

Ang usapan palá namá'y nábabatyág
n̄ lunóng babaing nahan̄o sa hirap;
sila'y linapita't saka siniyasat
kung anó't malungkót iyong pag-uusap.

Hindi ikinaít n̄ ating binata
ang sanhi n̄ kanyáng paglayong akala;
inayunan namán n̄ ating matanda
sapagka't nataya ang tuwíd na nasa.

Sa gayóng nangyari, si Teta'y nagsulit;
—Pumapayag akó na ikáw'y umalís,
datapwa'y yayamang kitá'y iniibig
akó ay sasama, saan man sumapit,

—Iwan mo akó!?—ang pabiglang turing
n̄ ináng nágitlá.

—¿Kami'y lilisanin?—

ang tanóng n̄ amá.

—Kung di ibabaling
ni Pedro ang nasa. Siya ang himukin.

Alám kong ang sanhi n̄ kaniyang pakay
ay dahil sa akin; kaya't akó namá'y
nasang makihati sa anó mang bagay
na kanyáng sapitin: mamatáy, mabuhay.

—Sukat na, sukát na, aking m̄ga anák—
ang sabi n̄ amá sa magkasinliyag—
magmula sa n̄gayón si Pedro'y gáganap
sa aking tungkulin.

—Amá ko, salamat.

—Sa gayóng paraa'y hindi kailanġan

ang siya'y dumayo sa ibá pang bayan;
at kaming dalawá'y ...
—Hahati na lamang
sa ligaya ninyó—ang putol ni Atang.

.....
.....

Yakap na magiliw at masuyong halík,
sa salitang iyon, ang siyang nápalit....
¡Kay saráp nǎ buhay kapag umiibig!...
¡Pag yáon nǎ sigwá'y kay ganda nǎ langít!...

WAKAS.

Maynila, Enero, 1907.

Ginawang aklat nǎ Disiembre nǎ 1911

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ANG MGA ANAK DALITA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project

Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing

Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.